

IONEL POPA

Glose blagiene
Vol. III

LIMES
2018

Religiosul din poezia lui Blaga este expresia unui sentiment și a unui gând mitico-metafizic.

*

Există vreo relație între *Cântarea cântărilor* și poezia erotică a lui Blaga? Câtă și în ce constă?

*

Blaga *convertește* credința creștin ortodoxă la firescul organic; poetul se întoarce la credința originală, primară a omului.

SUMAR

POLEMICI ȘI PAMFLETE	9
Polemica cu Dan Botta.....	11
Răspuns lui Dumitru Stăniloae	27
Blaga vs Cioran.....	35
De la polemică la pamflet	44
AFORISTICA	65
Aforisme – cugetări.....	67
Despre actul creator în cugetări	73
Problema religiosului în „Cugetări”	88
Chipuri ale creației în poezie	97
Tryptic blagian	104
Religiosul în poezie.....	119
Lucian Blaga – Constantin Brâncuși afinități electiv.....	129
Anton Pann prolegomene pentru un studiu.....	140
Revolta fondului nostru nelatin (la o nouă lectură).....	157
Genesis poem antropologic-filosofic	162
RĂZLEȚE	169

Polemica cu Dan Botta

Blaga a purtat trei feluri de polemici. Prima categorie o formează stricta polemică de idei încorporată în lucrările sale filosofice – articole, eseuri, trilogii. Prin ea filosoful român își definește poziția personală și își manifestă originalitatea față de alți filosofi într-o problemă sau alta. Ar trebui efectuat un excurs prin întreaga operă blagiană pentru a ilustra acest tip de polemică deoarece „de-a lungul elaborării întregului său sistem ideatic, Lucian Blaga a polemizat cu mari filosofi ai lumii Kant, Hegel, Spengler, Klages, Freud, Heidegger” (Ion Bălu, *Viața lui Blaga*, vol II, 1996).

A doua categorie o formează „polemica” din scrisori și interviuri prin care se autodefinește în raport cu alții și își manifestă nemulțumirile față de anumite receptări și interpretări a ideilor sale filosofice. Pentru această categorie sunt elocvente părerile sale referitoare la diferențele dintre el, poetul, și Tudor Arghezi, împărtășite Melaniei Livadă într-o scrisoare răspuns la solicitările ei în vederea elaborării studiului monografic *Inițiere în poezia lui Lucian Blaga*. Un alt exemplu, tot ilustrativ, este interviul din „Viața” (mai 1943), dat Daniei Petean (apud Dumitru Stăniloae, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Editura Paideia, 1993, p. 7–8).

A treia categorie o formează răspunsurile polemice – de sine stătătoare – la acuzațiile-provocări venite din partea diverșilor, care îi contestau dintr-o pricină sau alta ideile sau i le răstălmăceau din neștiință sau rea-credință. În această categorie intră răspunsurile la acuzațiile de rapt intelectual venite din partea poetului și eseistului Dan Botta.

Apariția volumului *Polemica Blaga – Botta* tipărit de Eugeniu Nistor la Ed. Ardealul, Târgu Mureș, 2002 ne-a prilejuit rândurile ce urmează. Pentru început citez ultimul paragraf din „prefața” lui Eugeniu Nistor: „spre a nu nedreptății pe niciunul din cei doi reductibili polemisti și spre a-i informa corect pe cititori, vom reproduce, în paginile ce urmează, în întregime Cazul Blaga [Buc. 1941] această scriere atât de rară astăzi, apărută în vreme de război, cât și unele eseuri și articole polemice, legate însă de cheștiunea supusă aici dezbaterii, aparținându-i lui Lucian Blaga.”

Înainte de a trece la problemele de fond să revedem cronologia textelor polemice, pe de o parte, și cronologia textelor celor doi preopinenți în care sunt formulate ideile ce vor face obiectul polemicii, pe de altă parte.

I

Botta

1935 – „Gândirea” nr 8. Eseul *Frumosul românesc* sinteză a două conferințe radiofonice: „Ideea destinului în poezia populară” și „Despre frumosul românesc” din 1934, este însoțit de următoarea notă polemică.

Blaga

„Ideile expuse aici au făcut obiectul a două cuvântări [...]. Le-aș fi lăsat uitării dacă magistratul *essai* al domnului Lucian Blaga, *Spațiul mioritic* relevând ritmul ondulatoriu al spațiului românesc și punând în lumină funcția lui creatoare de stil, n-ar fi adus indirect o confirmare a palidei mele intuiții”.

1941 – „Dacia” nr 1, aprilie. Eseul *Românii, poporul tradiției imperiale* se încheie așa: „Pe urmele pașilor noștri s-a dezvoltat chiar o stranie floră. Tot așa cum puțin de atunci – viziunea mistică a frumuseții românești, dezlegate de noi din apele materne ale Thraciei, a cunoscut pe lângă marele public sub numele bizar *de teoria mistică* (de la frumosul cuvânt românesc *miorița, mioară*), o favoare excepțională. Istoricii literari vor avea să dezbătă fenomenul acestei teorii înfățișată lumii sub forma unor opinii de dificilă doxă germanică

1941 – „Timpul”, aprilie. „*Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta*” – răspuns la nota polemică din „Dacia”. „Gândirea” nr 5, mai. *O gravă tentativă de expropriere literară* – răspuns la nota polemică din „Gândirea” nr 8, 1935; conține referiri și la nota din „Dacia”. „Tribuna” nr 52, iunie. *Alte încercări de expropriere literară* – răspuns la acuzațiile

și pe care literatorii, care i-au făcut faima, au impus-o cu argumente extrase tot din modestele noastre lucrări [...]”. Textul conferinței tipărit acum are următoarea notă: „Aceste cuvinte au fost rostite la radio, în decembrie 1937. Ceea ce ele făureau – o nouă viziune a istoriei românilor – a început să prindă consistență prin reviste”.

„Timpul”, mai. *O eroare: spațiul mioritic* (reluat în 1942 în „Porunca vremii”.

„Sfarmă piatră”, iunie. *Despre alte încercări de mistificare literară*, întrerupt probabil de apariția broșurii *Cazul Blaga*, care îl conține.

Cazul Blaga, broșura care reunește cele două articole polemice, notele menționate mai sus și trei scrisori referitoare la provocarea la duel a lui Blaga.

Tipărirea în 1936 în volum a *Spațiului mioritic* (în același an a tipărit *Orizont și stil*) pur și simplu îl irită pe poetul și eseistul Dan Botta. Dar înainte de a vedea în ce constă iritarea acestuia și cum se manifestă ea, facem următoarea observație (anticipând

din *O eroare – spațiul mioritic*.

unele aspecte) pe care o considerăm esențială vis-à-vis de conținutul și forma polemicii lui Botta; observația noastră este însoțită de un mare semn de mirare: Dan Botta, poetul și inteligentul eseist, nu a prea priceput înțelesul metaforei „spațiul mioritic” care desemnează ideea cardinală a *Trilogiei culturii* și este folosită drept titlu pentru partea din Trilogie în care accentul cade pe determinarea specificului național.

Să revenim. Iritat, că tocmai „Gândirea” publică eseul lui Blaga, Botta își însoțește eseul *Frumosul românesc* (Gândirea, 1935 după numărul cu eseul lui Blaga) cu nota polemică bine cunoscută. În nota respectivă Botta face o greșală „științifică”: dincolo de anumite similitudini, „spațiul mioritic” al lui Blaga este altceva decât „ritmul ondulatoriu” al său. Spațiul mioritic desemnează în primul rând „orizontul spațial” (al incoștientului colectiv), românesc și teoria lui Blaga ce rezultă din el încapsulează în ea și alte aspecte printre care și „ritmul ondulator” de care face atâta caz. Autorul *Spațiului mioritic* tratează problema strict filosofic, fără infuzie mistico-religioasă și fără extaze thracice. Autorul *Limitelor* se situează la polul opus. Blaga convinge. Botta mai mult te încântă decât te convinge. Obsesia Thraciei îi metamorfozează intuiția filosofică în exaltare lirică.

Blaga nu a răspuns notei (vezi infra), iar nota cu pricina nu a „provocat” pe nimeni. Această nebăgare în seamă Dan Botta o ia drept jignire la adresa persoanei (personalității?!) sale. La aceasta se adaugă împlinirile profesionale și creatoare ale lui Blaga întâmpinate în general foarte favorabil. Toate au generat instalarea unei insatisfacții care cultivată mental va evolua continuu spre irascibilitate manifestată într-un comportament deviant (Ion Bălu, *Viața lui Blaga*, vol II, 1996, p. 358). În această stare afectivă

Botta publică în 1941 în numărul 1 al revistei „Dacia” o nouă notă polemică la adresa lui Blaga, mult mai incisivă decât cea din „Gândirea”. De data aceasta Blaga răspunde. După ce *Spațiul mioritic* cunoaște în 1936 două ediții, Botta publică în 1941 articolul polemic *O eroare: spațiul mioritic*. După ce își revendică paternitatea ideii de unduire (deal-vale, vale-deal) „neîndreptățitul” afirmă că *Spațiul mioritic* s-a impus printr-un qui-pro-quo iar argumentele prin care Blaga își susține ideile sunt calificate drept grotești, și demonstrația în sine „o monstruoasă aparatură de termeni”. Uitând că „opozantul” său subliniază că simbolistica spațiului reprezintă doar „unul din aspectele sufletului românesc”, Botta invocă în sprijinul său pe sociologul H. H. Stahl care, a fost total străin de filosofia și metafizica lui Blaga. În pornirea sa, autorul *Frumosului românesc* nu face decât să parafrazeze argumentele antiblagiene ale sociologului H. H. Stahl. Îi mai reproșează filosofului tautologiile, cacofoniile, galimatiasmele, dar fără să exemplifice. După poetul și eseistul Botta, titlurile blagiene disimulează niște „idei vermiculare”, dacă nu „vacuitate desăvârșită”. Acuzațiile urmează crescendo „pauperitate intelectuală”, „măruntă abilitate”, „văduve de orice spirit creator”. Aceste calificări vin după ce face o trimitere la „izvoarele” lui Blaga. Aici se impune o paranteză pentru o întoarcere în timp la eseurile lui Blaga pentru a lămurii problema paternității unor idei și sintagmele corespunzătoare. În 1930 într-o scrisoare către Ion Breazu, Blaga cere acestuia ca în eseul *Simboluri spațiale* să introducă „necondiționat” la sfârșitul propoziției „... cu sufletul definitiv legat de infinitul ritmic alcătuit din deal-vale” sintagma mult mai expresivă „de infinit ondulat” precizând: „Avem aici în două cuvinte tot sensul articolului”. Temându-se că nu a fost

suficient de înțeles, pagina cu propoziția respectivă este redactilografată și trimisă lui Ion Chinezu rugându-l s-o introducă în locul celei existente motivând gestul ca și în scrisoarea lui Breazu (apud Ion Bălu, op. cit, p. 259).

Botta își mai revendică întâietatea în ceea ce privește pe Eminescu ca expresie supremă a sentimentului de „unduire și moarte”. Dar uită un lucru: logica ideatică și a argumentației din *Spațiul mioritic* îl duc pe filosof spre Eminescu ca exemplu ilustrativ pentru teoria sa despre spațiul mioritic.

Violent în limbaj, Botta își încheie primul articol antiblagian îngrijorat pedagogic pentru viitorul intelectual al tinerilor: „... opera domnului Blaga” e „un instrument de corupție publică, un pericol social”. Botta nu e departe de atacurile ce vin din partea prelaților ortodocși.

Acuzatorul revine mai impetuos cu *Despre alte încercări de mistificare literară*. Textul are un motto din Grigore Ureche: „Adesea se întâmplă, cela ce va să-și întoarcă bătaia, de două ori îl bat”. Sub pavăza unei false recluziuni, Botta se justifică: „Iată însă că, dincolo de orice iluzie și de orice speranță, domnul Blaga compune un nou articol de injurii pentru mine, un articol în care întinde asupra tuturor acuzațiilor pe care i le-am adus un val de sinistre confuzii, o plasă de intrigă și de malversațiuni.

Sunt obligat, cu tot regretul, să intervin”.

Pe șase pagini eseistul thracic răspunde, în stilul său de acum cunoscut, la acuzația privind originea sa neromână (corsicană) demonstrând străvechea sa descendență transilvană pe linie paternă. În această chestiune Botta are perfectă dreptate și are dreptul la replică. După trei pagini de *captatio benevolentiae*, el trece la replică punct cu punct încercând să demonteze

argumentația lui Blaga cu privire la: 1) linia ondulată a destinului vieții – „funcția cosmică a destinului uman”; 2) relația *Mioriței* cu misterele orifice și respectiv imensa rugăciune și religiozitatea, comunicarea cu lumea din *Toma Alimoș*; 3) propoziția (ideea) „Iată întreaga natură animată de un suflu divin”; 4) problema relației lui Eminescu cu „unduire și moarte” sau în termenii lui Blaga cu spațiul mioritic; 5) disculparea de injuriile aduse volumului *Spațiul mioritic*; 6) cunoașterea sau necunoașterea termenului *unduire*.

În 1941 Botta publică broșura *Cazul Blaga* în care strânge cele două articole anti Blaga și cele trei scrisori – documente despre provocarea filosofului la duel. Broșura se deschide cu legenda despre Philoctetes, fiul lui Pean. Întegrată „poveștii” polemice dintre cei doi, Botta scoate din perimetrul legendei povestea personajului homeric și o trece în registrul alegoriei și fabulei cu clară trimitere polemică la „personajul” Lucian Blaga. În fruntea textului polemic autorul broșurii așează un paragraf prin care își motivează nevoia de a publica „această lucrare”. Motivându-și gestul, exagerează nepermis, acuzându-l pe Blaga de un permanent atac *ad hominem*. Blaga procedează așa o singură dată, atunci când face trimitere la originea neromână a preopinentei sale. De asemenea, Botta susține că publicațiile i-au refuzat răspunsurile la atacurile suferite. Probabil că în felul acesta autorul broșurii a urmărit să inoculeze ideea unei conjurații împotriva sa. Dar nu se oprește aici. În fruntea primului text așează un citat din Cantemir: „Vino acum aicea, iscusitele în basme, Simioane și teaca minciunilor Misaile, vino zic aicea și te uită la Românii și lăcuiitorii Valahiei, pe care voi basnă bolind și minciună născând, ca pre bureții fără săminți, de ieri de alaltăieri îi faceți!”.

Prin adunarea între cele două coperte a celor două articole, a celor două note polemice și a celor trei scrisori referitoare la provocarea la duel, autorul broșurii a urmărit să dea proporții și „greutate” polemicii sale cu Blaga, în speranța deșartă că lumea spiritualității românești îi va da dreptate.

În legătură cu provocarea la duel sunt binevenite, reamintite câteva detalii. În disperare, Botta apelează la duel. În acest scop el se adresează lui Pan M. Viziurescu, înalt funcționar în Ministerul de Externe. Iată schimbul de replici dintre cei doi:

Pan M. Viziurescu: „- Fii serios, omule. Eu să merg la Blaga să-i spun că l-ai provocat la duel? Nu fac treaba asta!”

Botta: „- Atunci nu-mi ești prieten!”

Pan M. Viziurescu: „- Nu! Până aici! Eu am pentru Blaga nu o stimă, asta ar fi prea puțin, poate chiar o venerație și ca scriitor și ca om” (I. Opreșan, *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate*, Editura Seculum și Editura Vestala, 1995).

În urma acestui răspuns categoric, Botta aproape că imploră pe N. I. Herescu și pe Ion Cantacuzino să accepte misiunea de mesageri și martori ai duelului. Aceștia nu-l refuză, dar, sub motive reale sau nu, ei tratează cu Blaga prin corespondență ceea ce înseamnă amânare, întârziere. După cum se știe, Blaga nu cade în păcatul ridicolului și refuză în mod diplomatic provocarea la duel.

Pan M. Viziurescu spune despre Botta că avea „ceva cavaleresc iar acum căuta un prilej zgomotos pentru a-și evidenția blazonul legendar”. El se considera singurul mandatar al marii tradiții thracice.

Și Blaga e rănit în orgoliul său. El se simte jignit cu atât mai mult cu cât acuzațiile de rapt intelectual vin din partea unui intelectual de clasă cu care s-ar fi putut purta un dialog ideatic,

autentic și cu folos. Aceste acuzații, se pare, că l-au supărat mai mult chiar decât atacurile venite din partea unor teologi ortodocși și „filosofi de catedră”.

Obiectul atacurilor și condițiilor în care se fac aceste acuzații îl determină pe Blaga să răspundă tot polemic. În primul articol polemic, *Hazul țărănesc al intelectualului Dan Botta*, el urmărește să lămurească câteva chestiuni pornind de la nota polemică a lui Botta din „Dacia”. Filosoful începe printr-o afirmație grea de adevăr în contextul polemicii: „Cât mă privește știu că în *Spațiul mioritic* am expus în adevăr o teorie, adică un ansamblu de idei articulate, despre orizonturile subconștiente ale culturii românești, despre determinantele fundamentale ale stilului acestei culturi. Țin să rectific însă că teoria nu e o doxă cum pretinde dl. Dan Botta, ci dimpotrivă, ea face parte dintr-o vastă filosofie a culturii ale cărei idei esențiale îmi aparțin, și pe care le opun tocmai tuturor doxelor străine”.

Filosoful demontează afirmația cea „mai gravă a d-lui Botta” conform careia el „și-ar fi dezvoltat teoria spațiului mioritic pe urmele pașilor d-sale”: „Vor să zică după insinuările pretinsului păgubaș teoria spațiului mioritic n-ar fi decât o reeditare a «viziunii frumuseții românești» dezlegată de d-sa din apele materne ale Thraciei”. Prima formulare a teoriei spațiului mioritic apare în eseul *Simboluri spațiale* din 1930. Nu e nevoie să mai recurgem la citate. Atragem doar atenția că aici apar sintagmele „infinitul ondulat”, „sentimentul cosmic ce ne mișcă”. Și totuși nu putem ocoli următorul paragraf din eseul blagian, idee pe care autorul nu o folosește în răspunsul dat acuzațiilor lui Dan Botta: „Dar stabilind un simbol spațial pentru noi nu înseamnă că-i limităm valabilitatea la hotarele noastre *etnice* (s.n.). Suntem din contră

dispuși să credem că simbolul aparține tuturor popoarelor balcanice și că nici Asia Mică nu e străină de el. Dunărea și Egeica împreună tot atât pe cât se separă. În pofida tuturor diferențelor politice din trecut și viitor se constată aici, între oamenii unui țărm și ai celuilalt – cel puțin prin acest simbol spațial comun – o inconstientă solidaritate sufletească. Deși izolați prin grai, așezăminte, hotare – suntem în multe privințe fiii aceluiasi suflet anonim alcătuind un complex paideumatic, mai mult sau mai puțin separat de restul european”. Prima trimitere a filosofului culturii la substratul străvechi thracic este făcută în eseul *Revolta fondului nostru nelatin* (1921). Echilibrat, cu simțul realului și în spiritul adevărului pe care se poate întemeia o idee filosofică, Blaga nu cade în obsesia tracomaniei. Blaga pe cât posibil evită vocabulele din sfera *rasei* (care foarte ușor pot fi manipulate în fel și chip). Articolul *Simboluri spațiale*, amintește Blaga în răspunsul său, a fost reluat în 1930 în „Rampa”, unde Dan Botta colabora chiar în vremea aceea. Blaga mai precizează un detaliu: ideea spațiului ondulat îi revine în timpul discuțiilor cu scriitorul evețian Huga Marti prilejuite de o audiție de discuri cu muzică românească [1932], iar despre *Miorița* și despre stil s-a mai ocupat în *Filosofia stilului* (1921), *Ferestre colorate* (1924). Ironia cu care încheie răspunsul este usturătoare și eficace, dar cu câtă eleganță este mânuită: „Dl. Botta a intrat în grădina mea, a mușcat puținel din mărul cel mai îmbujorat al grădinii, a sărit apoi iarăși gardul și acum nu fără haz țărănesc aleargă și tipă pe ulițele satului «prindeți hoțul! prindeți hoțul!»“. Aici e de găsit și sensul articolului, înțeles pe care Botta nu a vrut să-l înțeleagă, ci dimpotrivă l-a răstălmăcit.

În *O gravă tentativă de expropiere literară*, Blaga reia datele esențiale din primul articol polemic răspunzând acum notei din